

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ. ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

УДК 159.9.18
DOI: 10.37026/2520-6427-2021-107-3-116-121

Володимир БОРДЮК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-9843-789X
e-mail: sofroniy.km@gmail.com

Тетяна КОВБАСЮК,
кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри педагогіки,
психології та корекційної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0003-4551-3494
e-mail: kovbasyuktl@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛІЗУЮЧИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

Анотація. У статті висвітлено підходи щодо формування духовності особистості. На основі аналізу наукових праць схарактеризовано феномен духовності як свідчення єднання людини з Високим, духовним, Божественним та абсолютним. Окреслено основні напрями вивчення духовності особистості: філософсько-релігійний як пробудження внутрішньої дійсності людини, її душі, прагнення об'єднатися з вищою дійсністю і перетворитися у нову особистість; культурологічний як процес олюднення, окультурення людини; психолого-педагогічний, в основі якого освітня діяльність розглядається як процес складання духовного світу особистості; соціально-психологічний як вищий прояв внутрішнього світу особистості, що виявляється в людяності, сердечності, доброті, щирості, чесності, відкритості для інших людей, широті поглядів, ерудиції, культурі, загальному розвитку особистості, інтелігентності та що утворює її духовний потенціал; психологічний, завдяки якому духовність представлена як людська якість, що спрямовує особистість

до самопізнання, самовдосконалення, творчого розвитку, гуманістичної поведінки.

Визначено сутність духовності як мети й досягнень людини, результату її цілеспрямованих зусиль. Основну увагу зацентовано на тому, що людина має як фізичну складову, так і духовну, зокрема в контексті розкриття проблеми змодельовано структуру людської душі у вигляді трьох складових: душі розумної (голова), душі емоцій і почуттів (серце), душі потягів та пристрастей (сідалище). Обґрунтовано вплив духовності на розвиток сучасного мистецтва. Доведено, що саме в духовності особистості закладена основа самореалізації в усіх її виявах (пізнавальна, моральна, естетична, самоосвітня, самопізнавальна, самовиховна, комунікативна), а головною умовою розвитку духовності особистості є її любов до інших людей.

Ключові слова: духовність, дух, душа, духовне самовдосконалення, духовно-довершена особистість, любов.

Volodymyr BORDYUK,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Department of Pedagogy,
Psychology and Correctional Education,
Rivne Regional Institute
of Postgraduate Pedagogical Education,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9843-789X
e-mail: sofroniy.km@gmail.com

Tetyana KOVBASYUK,
*Candidate of Pedagogical Sciences,
 Head of the Department of Pedagogy,
 Psychology and Correctional Education,
 Rivne Regional Institute
 of Postgraduate Pedagogical Education,
 Rivne, Ukraine*
 ORCID: 0000-0003-4551-3494
 e-mail: kovbasyukt1@ukr.net

FORMATION OF SPIRITUALITY OF A GROWING PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF SOCIALIZING CHALLENGES OF NOWDAYS

Abstract. *The article highlights approaches to the formation of individual spirituality. Based on the analysis of scientific methods it has been characterized the phenomenon of spirituality as a manifestation of the unity of human with the high, spiritual, divine and absolute.*

It has been outlined main directions of studying the individual spirituality: philosophical and religious direction, as awakening of human internal world, spirituality, the desire to unite with the «higher reality» and become a new personality; culturological direction, as a process of humanization of man; psychological and pedagogical direction that based on educational activities and considered as a process of compiling the individual spiritual world; socio-psychological direction that forms spiritual potential as the highest manifestation of the individual internal world, humanity, cordiality, kindness, sincerity, honesty, openness to others, breadth of views, erudition, culture, general personality development, intelligence; psychological direction due to which spirituality is presented as a human quality that directs the individual to self-knowledge, self-improvement, creative development, humanistic behavior.

The essence of the concept of spirituality as a goal and achievements of a person, the result of his purposeful efforts is determined. The main attention is focused on such feature that a person has not only a physical component, but also a spiritual component.

Is has been modeled the structure of the human spirituality form three components: the intelligent soul (head), the soul of emotions and feelings (heart), the soul of desires and passions (seat). The influence of spirituality on the development of modern art is substantiated. It is proved that the spirituality of the individual is the basis of self-realization in all its manifestations (cognitive, moral, aesthetic, self-educational, self-cognitive, self-educational, communicative), and the main condition for the spirituality of the individual is his love for others.

Key words: *spirituality, spirit, soul, spiritual self-improvement, spiritually-perfect personality, love.*

Постановка проблеми. Духовно-моральний розвиток зростаючої особистості – один з основних складників змісту і процесу її виховання. Зважаючи на це, серед головних завдань, що стоять сьогодні перед педагогічною спільнотою як суспільною елітою, є прагнення глибокого дослідження процесів та умов форму-

вання духовно-моральної особистості. Сучасні науки, зокрема філософія, педагогіка, психологія, особливого значення надають проблемам розвитку духовності, моральності та формуванню духовного світу зростаючої особистості в процесі її виховання та навчання.

Ми всі свідомі того, наскільки актуальна в сучасному світі необхідність говорити про духовність як особливий феномен, що засвідчує єднання людини з Високим, духовним, Божественним та абсолютним. Це єднання виявляється через нашу поведінку й наші переконання, а ще – через моральність наших принципів, цінностей та ідеалів.

Проблема формування духовності особистості перебуває у стані трансформації, здійснення програм реформування, розвитку соціального управління, пошуку ціннісних ідеалів та сенсів. Сучасні історичні умови розвитку суспільства потребують соціальної рефлексії та актуалізують теоретичні й методологічні проблеми духовної культури особистості (Целякова, 2008, с. 65).

У ХХІ столітті перед людиною відкривається світ неймовірних можливостей для розвитку, досягнень та зростання. Водночас ми відчуваємо моральний занепад суспільства в цілому та сучасної людини зокрема. У зв'язку з цим необхідність дослідження особливостей формування духовності зростаючої особистості в умовах соціалізуючих викликів сучасності – процес надзвичайно затребуваний та актуальний.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблему духовності особистості порушували такі видатні філософи, як В. Соловйов, М. Бердяєв, Г. Сковорода, В. Андрущенко, Г. Горак, О. Лосєв, В. Воронкова, В. Жадько та ін. У працях Б. Братуся, В. Зінченко, Ф. Василюка особлива увага приділяється духовному життю людини.

У вітчизняній психології питання духовності та моральності висвітлювали у своїх роботах такі класики психології, як Л. Виготський, Л. Божович, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе. У сучасній психології це питання є предметом розгляду К. Абульханової-Славської, А. Брушлінського, М. Воловікової, В. Шадрікова та інших науковців (Зелінченко, 1996, с. 145). Цікавими, на наш погляд, є дослідження психологічних аспектів духовності особистості. У зв'язку з цим варто виокремити розвідки А. Нечипоренко щодо визначення духовних цінностей, рис та якостей особистості,

завдяки яким і виявляється її духовність (Нечипоренко, 2012, с. 352).

Серед учених-педагогів вивченню духовності особистості свої праці присвятили М. Боришевський, І. Бех, Г. Шевченко, В. Байлук, М. Безугла, де розкривають теоретичні й практичні підходи до формування духовної культури та цінностей у підростаючого покоління, створення умов духовної безпеки та духовної самореалізації сучасної людини.

Метою статті є розкриття окремих аспектів формування духовності зростаючої особистості з урахуванням негативних чинників, викликів та перешкод, які постають перед сучасною людиною, що вимагає нового осмислення та всебічного дослідження феномена духовності відповідно до сучасних реалій розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. XXI століття – час великих можливостей і великих відкриттів, нових викликів і проблем, які раніше не були відомі людству. Зокрема йдеться не лише про контрасти, які дедалі частіше спостерігаємо в сучасному світі, а й про те, що поряд із досягненнями інформаційного та технологічного прогресу багато країн переживають різноманітні кризи (соціальні, економічні, політичні, релігійні). Так, одночасно зі значним розвитком генетики та медицини у сучасному світі спостерігається величезна кількість проблем, що виникли у зв'язку з пандемією нової хвороби COVID-19. Але значно вагомішою, на наш погляд, проблемою сучасного людства є криза духовності, адже духовність – це те, що відрізняє одну людину від іншої, стрижень, основа її внутрішнього світу.

XXI століття насичене (можливо, навіть перенасичене) проблемами, про існування яких у XX столітті ніхто навіть не здогадувався, починаючи з дорослих і закінчуючи молодим поколінням, яке перестало поважати своїх наставників: батьків, учителів, бабусь та дідусів. Прагнення навчити дітей моральності (а моральність, як відомо, є основою духовності), сьогодні закінчується словами: «Я вже дорослий, не потрібно втручатися в моє життя». Однак про яку дорослість може йти мова, якщо деякі 10-річні діти іноді поводяться так, що за їхні вчинки настає кримінальна відповідальність.

Неможливо не згадати про засоби масової інформації, які в умовах сьогодення є важливим чинником соціалізації. Усе більшу роль відіграє інтернет, різноманітні соціальні мережі, що розширюють міжособистісне спілкування, дають можливість обмінюватися власним життєвим досвідом. Проте поряд із позитивною роллю інформаційних мереж існує небезпека дегуманізуючого впливу медіа на особистість, що також потребує посиленої уваги передусім батьків, а також закладів освіти, інших соціальних інституцій. Ураховуючи те, що зміни в суспільстві щоразу накладають додаткові вимоги стосовно готовності випускника школи як особистості до взаємодії із соціумом (а як наслідок, активної адаптації до нових умов життя), загострюється проблема пошуку оптимальних шляхів розбудови освітнього простору, здатного забезпечити набуття зростаючою особистістю позитивного соціального досвіду та вироблення стійкої позиції її

протистояння соціалізуючим викликам сьогодення. Саме тому необхідно по-новому осмислити й усебічно дослідити феномен духовності відповідно до сучасних реалій розвитку особистості, а отже, проблема духовного розвитку зростаючої особистості в умовах оновлення сучасної системи освіти стає надзвичайно гострою та актуальною.

Концепція «Нова українська школа» поряд з іншими надважливими питаннями не оминула своєю увагою і проблему формування духовності особистості, визначивши серед пріоритетних питань формування особистості, її громадянської позиції та моральних якостей. Крім того, серед ключових компонентів формули Нової української школи виокремлено ті, що нерозривно пов'язані із формувальним впливом на внутрішній духовний світ учня, як-от: 01 – новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві; 03 – наскрізний процес виховання, який формує цінності; 05 – педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками; 06 – орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм (Концепція «Нова українська школа», 2016).

У чому ж феномен духовності? Які підходи до духовного розвитку особистості існують?

М. Бердяєв, розуміючи під духовністю найвищу якість, цінність, найвище досягнення в людині, зазначав, що саме завдяки духовності людина змінює, відтворює, просвітлює природний та історичний світ. Духовна людина не боїться брати відповідальність не лише за свою долю, а й за долю інших людей: своїх близьких, свого народу, людства в цілому. Філософ наголошував, що найвища мета людського життя – не економічна, не соціальна, а саме духовна. Отже, духовність є метою й досягненням самої людини, тобто результатом її певних цілеспрямованих зусиль.

Феномен «духовність» увібрав у себе невід'ємні доміанти – Дух і душу. У зв'язку з цим М. Бердяєв підкреслював, що людина є духовною істотою, в ній присутня духовна енергія. Разом із тим, у ній немає духовної субстанції, яка є в душі та тілі. Дух є ніби подих Божий, який проникає в сутність людини і повідомляє про її найвищу гідність, найвищу якість її існування, внутрішню незалежність і єдність. Учений наголошував, що Дух є Дух святий. Він завжди захисник, помічник, розрада, істина, краса, добро, смисл, свобода. До ознак Духу філософ відносить свободу, смисл, цінність, творчу активність, любов, звернення до вищого Божественного світу і єднання з ним. Дух є істина Душі та єднання з ним (Бердяєв, 1994, с. 380–383).

Філософія, психологія та педагогіка трактують духовність по-різному: як релігійність, як сприйняття ідеї Бога, як розвиток інтелігентності й добропорядності. Проте усі підходи до розуміння сутності та мети духовного самовдосконалення подібні в одному – досягненні гармонії між власним життям і навколишнім світом.

До основних напрямів дослідження духовності людини належать:

Філософсько-релігійний: «духовність за своєю суттю є пробудженням внутрішньої дійсності нашого створіння, нашої душі, внутрішнім прагненням пізнати, відчутти й ототожнити себе з нею, увійти в контакт із

вищою дійсністю, об'єднатися з нею, а як наслідок – перетворити все наше єство в нову особистість, нову природу» (Ш. А. Грош, індійський філософ).

Культурологічний: духовність як процес олюднення, окультурення людини, який на підставі прийняття загальнолюдських, національних, міжнародних цінностей, національної та світової культури здатний займатися творенням свого майбутнього, неповторного культурного образу, який є суттєвим додатком до загального культурного портрета людства (Г. Шевченко, М. Роганова).

Психолого-педагогічний: освітня діяльність – це «процес складання духовного світу особистості шляхом активної та діяльної проєкції якостей (елементів), що перетворюються на зовнішній персоніфікований образ, який інтеріоризується і стає своєрідною «духовною домікантою», що об'єднує і підкорює всі складові внутрішнього світу особистості (О. Запесоцький) (Запесоцький, 1996, с. 37).

Соціально-психологічний: духовність – це найвищі прояви внутрішнього світу особистості, що виявляються в людяності, сердечності, доброті, широті, чесності, відкритості для інших людей, широті поглядів, ерудиції, культурі, загальному розвитку особистості, інтелігентності, що утворює її духовний потенціал (М. Дяченко, Л. Кандибович).

Психологічний: духовність – це «специфічно людська якість, що характеризується усвідомленням єдності Буття й обумовлене прагнення людини до гармонії внутрішнього і зовнішнього світу, спрямовує особистість до пізнання й самопізнання, творчості, самовдосконалення та гуманістичної поведінки» (Е. Помиткін) (Помиткін, 1998, с. 8–10).

На нашу думку, серед представлених вище напрямів ключовим є філософсько-релігійний, адже духовність завжди ототожнювали з релігійністю, а коріння цього криється в системі виховання минулих століть, коли моральні норми та принципи були нерозривно пов'язані з вивченням релігійних основ, Закону Божого. Однак ми розуміємо, що не завжди «релігійна людина» є духовною і навпаки. Відповідно не кожна «духовна людина» повинна бути релігійною. Наприклад, С. Франк під духовність розумів «внутрішнє життя, зв'язок людських глибин з надприродним началом» (Франк, 1930). Учений, розглядаючи духовність у контексті індивідуального розвитку людини та в площині розвитку людства, підкреслював, що найвища духовність притаманна християнству, яке в символічній формі узагальнює загальнолюдські духовні цінності.

Християнство (подібно до інших традиційних світових релігій) наголошує, що людина – це не лише фізичне тіло, а передусім душа, тобто духовна складова. Підтримує цю думку і наука. Наприклад, психосоматика чітко розкриває зв'язок душі й тіла – психологічного і фізіологічного.

Багато людей не раз замислювалися над питанням «Де знаходиться людська душа?». Можливо, в голові, в серці, в сонячному сплетінні, в крові, в кожній клітині нашого організму? Питання риторичне, однак, на наш погляд, сьогодні більш важливо говорити про властивості й функції людської душі, що забезпечують

гармонійну взаємодію особистості з людьми, які її оточують, та світом загалом.

Однією з ключових і регулятивних функцій нашої душі є совість. Пригадуючи Старозавітну історію про Адама та Єву, ми розуміємо, що саме совість стала тією функцією, яку вони усвідомили найперше. Згадаймо, коли перші люди з'їли заборонений плід, вони відчували наготу і заховалися, тобто спрацювала їхня совість і з'явився сором. Крім совісті, людська душа має чимало інших властивостей, які розкриваються в духовності людини, дають можливість взаємодіяти власному внутрішньому єству зі світом через зовнішні вияви поведінки.

Моделюючи структуру людської душі, опираючись на її основні функції і властивості, умовно можемо зобразити її у вигляді трьох складників: душі розумної (голова); душі емоцій і почуттів (серце); душі потягів і пристрастей (сідалище).

Душа розумна – це функції нашої свідомості, пізнавальні процеси, світогляд, спілкування. Зазначимо, що поняття духовності доволі часто пов'язують із властивостями інтелектуальної сфери людини, зокрема з мудрістю та кмітливістю. У цьому аспекті ми звертаємося до психології, яка до інтелектуальної сфери особистості відносить сприймання, увагу, пам'ять, мислення, уяву, тобто простежується зв'язок із «душею розумною». Духовність людини позначається на особливостях її сприйняття, спрямованості мислення, але не вичерпується лише впливом на ці процеси.

Душа емоцій і почуттів розкриває зв'язок внутрішнього єства людини із зовнішнім світом через наші емоції, почуття, настрої, реакції, цінності та інтереси. Саме стан цієї структурної складової душі визначає духовний життєвий тонус людини. Саме від цього життєвого тону залежать стосунки людини з іншими людьми, ефективність її діяльності, прагнення до творчості, до досягнення результатів тощо. Нерідко духовність розглядають у тісному зв'язку з естетичними якостями особистості, її потягом до прекрасного, естетичного, зокрема мистецтва. Оцінюючи сучасне мистецтво з позиції духовного впливу на людину, слід зазначити, що, на жаль, далеко не всі твори повертають людину до гуманізму, пробуджують у ній естетичний і пізнавальний інтерес чи викликають потребу в пізнанні істини. Однак погляньмо на це з іншого боку: саме духовність у сучасному світі може врятувати мистецтво від деградації та ціннісного спустошення, що нерідко притаманні сучасному суспільству. Як же вийти з цього глухого кута? Передусім – надати естетичним нахилам особистості спрямованості на гуманізм, на емпатію, адже наявність у неї сформованого естетизму є фундаментальною основою її духовного розвитку та особистісного зростання.

Душа потягів і пристрастей функціонально спрямована на забезпечення продовження роду, а також відповідає за реалізацію потреб людини: фізіологічних, соціальних, потреб безпеки. Також наголосимо на зв'язку цієї складової душі з такою якістю особистості, як генеративність, що проявляється у тому випадку, коли людина дає життя своїм власним дітям чи виховує інших дітей (наприклад, коли вона є вчителем, священником, тренером та ін.). Продуктивна чи творча

діяльність також може бути виявом генеративності. У будь-якому випадку інтереси і сили повинні бути спрямовані на користь іншим людям і суспільству в цілому.

Пропонована нами вище структура душі доводить, що духовність – це творча спрямованість, наснага людини; певний тип співвідношення: триєдність ставлення до абсолюту, до світу – природи, суспільства, інших людей, самого себе. Споглядаючи на людину як на духовну істоту, визнаємо за нею безумовне право на духовне самостворення, самодіяльність, тобто сприймаємо її як справжнього суб'єкта власної життєдіяльності, який несе відповідальність за її здійснення.

Чимало дослідників пов'язують духовність особистості з героїзмом, здатністю до самопожертви, прагненням до захисту людей, природи. На думку Н. Бабій, лише духовно багаті, свідомі громадяни, дієздатні та відповідальні, небайдужі до сучасного й майбутнього своєї країни, обізнані з питаннями її історії, які шанують її культурну спадщину та переймаються інтересами та статусом на світовій арені, зможуть забезпечити високий рівень різностороннього розвитку своєї держави, стабілізувати її економічну й політичну ситуацію, гарантувати нащадкам гідне життя на своїй рідній землі.

Вибудовуючи асоціативне гроно духовності, простежуємо, що цей феномен нерозривно пов'язаний із такими характеристиками особистості, як: релігійність, інтелектуальність, естетизм, моральність, природність, праведність, святість, героїзм та ін.

Духовно-довершена особистість – це свідоме вибудовування себе з метою наближення до обраного ідеалу, в якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає змогу реалізувати себе і відчувати повноту людського щастя внаслідок тривалої та наполегливої праці людини над собою, спрямованої на поступове самовдосконалення.

Разом із тим, на шляху до духовності зростаючої особистості стоїть чимало викликів, спокус і випробувань. Невипадково сьогодні питання духовної безпеки є надзвичайно важливими. Нам конче необхідно знайти відповіді на питання про формування духовності та причини поширення бездуховності, зрозуміти, що саме в духовності особистості закладена істина самореалізації в усіх її проявах (пізнавальна, моральна, естетична, самоосвітня, самопізнавальна, самовиховна, комунікативна).

Часто завдання формування духовності зростаючої особистості видається нам непосильним. Проте дослухаймося до Святого Письма: «Будьте світлом для світу...». Пам'ятаймо, якщо ми будемо добре ставитися до людей, які нас оточують, вони відповідатимуть нам тим же, тобто поженемо те, що посіяли.

Ми всі у цьому житті тісно пов'язані між собою: те, що впливає на одного, впливає й на іншого. Актуальним у зв'язку з цим є твердження поета-гуманіста доби Відродження Джона Донна: «Немає людини, яка була б як острів – сама по собі; кожна людина – ніби грудка землі, часточка суходолу: якщо море змиє хоча б частину материка, поменшає Європа, так само буде, якщо море змиє мис, оселю твого друга чи твою власну; від смерті кожної людини малію і я, бо я – єдиний з усім людством. Тому ніколи не питай, по кому подзвін, він – по тобі» (Народна освіта: сайт для школярів, батьків та вчителів. У пошуках миру і душевного спокою, 2016).

Наше життя кидає тінь на життя інших людей, відповідно відлуння наших вчинків чутимемо ще багато років.

Щастя приходить неочікувано, коли спрацьовує закон сили віддачі. Німецький філософ Альберт Швайцер зауважував: «Я не знаю, якою буде ваша доля, але я знаю одне: по-справжньому щасливими будуть лише ті, хто навчиться служити іншим». Щастя приходить не тоді, коли ми знаходимо хорошу людину, а тоді, коли ми самі є хорошими людьми.

Залишмо в минулому вік немовляти, головна ціль якого лише отримувати любов, станьмо дорослішими і спробуймо дарувати оточуючим любов. Будьмо сильними, щоб піти на ризик, не біймося, що нам може бути боляче. Відкриймо свої серця!» (Сироїчко, 2013, с. 12–20).

Допомагаймо тим, кого важко любити, і тим, кому важко будувати мости. Пам'ятаймо слова апостола Павла: «...Любов довготерпить, любов милосердує, не задрить, любов не величається, не надимається, не поводитьсь нечемно, не шукає свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить. Любов ніколи не перестасе...» (Карпунін, 2002).

Важливою умовою розвитку духовності людини є її любов до інших людей, незалежно від умовностей, вимог до того, якою ця людина має бути. Це почуття любові до інших є важкодоступним для людини: любити всіх людей, уособлених у понятті «людство», – нескладно, а от любити того, хто не відповідає нашому уявленню про людство, – проблематично, адже кожна конкретна людина може «псувати» наш ідеальний «образ людства».

Висновки. Сьогодні ми є свідками духовного вакууму. Втрачено основи християнського світогляду, який ґрунтується на любові, внаслідок чого неможливе формування об'єднуючої національної ідеї. Безліч чинників сучасного світу негативно позначаються на духовному стані особистості, становлять загрозу її духовній безпеці, а отже, можуть призвести до втрати сенсу життя, зниження впевненості в собі, у власному майбутньому і в майбутньому людства.

Відповідно до мети нашого дослідження ми розкрили окремі аспекти формування духовності зростаючої особистості, зокрема через вплив на різні рівні внутрішнього ества людини, її зв'язок із навколишнім світом та формуванням ставлення до людей.

Проблема духовності особистості вносить у розв'язання актуальних проблем філософії, педагогіки та психології принципово нові цивілізаційні аспекти. Різноманіття підходів до формування духовності дають можливість розглядати людину з позиції вічності й безмежності духу, а її індивідуальне буття як необхідну складову безсмертного і нескінченного життя людства (Рибалко, 2013, с. 113).

Духовність – це багатогранний феномен. Потреба в духовному розвитку властива людині від природи. Саме духовність забезпечує повноцінний розвиток і саморозвиток, є засобом самореалізації особистості, універсальним засобом вираження її внутрішнього світу. Процес духовного розвитку зростаючої особистості слід розуміти як такий, що відбувається шляхом пізнання себе та своїх потенціалів.

Перспективи подальших досліджень передбачають визначення психолого-педагогічних умов

формування духовності зростаючої особистості, створення функціональної моделі духовної безпеки та розробки діагностичного інструментарію для визначення сформованості духовно-моральних цінностей особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Целякова, О. М. (2008). Духовність як цілісний феномен: проблеми концептуалізації в контексті соціально-філософського пізнання. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 33. С. 65–73.

Зеличенко, А. И. (1996). Психология духовности. Москва: Издательство института трансперсональной психологии. 400 с.

Нечипоренко, А. О. (2012). Психологічні аспекти духовності особистості *Актуальні проблеми практичної психології: збірник наукових праць*. Херсон: ПП Вишемирський. С. 352–356.

Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).

Бердяев, М. С. (1994). Дух и реальность: основы богочеловеческой духовности. Москва: Республика. 480 с.

Запесоцкий, А. С. (2009). Гуманитарное образование и проблемы духовной безопасности. *Здравый смысл*. № 4 (53). С. 36–41.

Помиткін, Е. О. (1998). Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. С. 8–10. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6587/1/DUHOV.pdf> (дата звернення: 15.05.2021).

Франк, С. Л. (1930). Духовные основы общества: введение в социальную философию. Париж: YMCA-PRESS. 316 с. URL: <https://predanie.clients-cdnnow.ru/uploads/ftp/frank-semen-lyudvigo/duhovnye-osnovy-obschestva/frank-duhovnyie-osnovy-obshchies-frank.pdf> (дата звернення: 12.04.2021).

У пошуках миру і душевного спокою. (2016). *Народна освіта*: сайт для школярів, батьків та вчителів. URL: <https://narodna-osvita.com.ua/4512-u-poshukah-miru-dushevnoho-spokoyu.html> (дата звернення: 21.05.2021).

Сироижко, С. А. (2013). 52 воскресения: притчи, рассказы, истории, воскрешающие сердце и воспламеняющие дух. Донецк. 120 с.

Карпунін, В. А. (2002). «Гімн Любові» Апостола Павла. Християнство та філософія. Санкт-Петербург: Біблія для всіх. URL: <http://ibib.ltd.ua/gimn-lyubvi-apostola-16463.html> (дата звернення: 10.05.2021).

Рибалка, В. В. (2013). Духовність і духовна культура у становленні творчо обдарованої особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 8/9 (15/16). С. 108–113.

REFERENCES

Tseliakova, O. M. (2008). Dukhovnist yak tsilisnyi fenomen: problemy kontseptualizatsii v konteksti sotsialno-filosofskoho piznannia [Spirituality as a holistic phenomenon: problems of conceptualization in the context of socio-philosophical cognition]. *Humanitarnyi visnyk*

Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. Vyp. 33. S. 65–73. [in Ukrainian].

Zelichenko, A. I. (1996). Psikhologiya dukhovnosti [Psychology of spirituality]. Moskva: Izdatelstvo instituta transpersonalnoy psikhologii. 400 s. [in Russian].

Nechyporenko, A. O. (2012). Psykholohichni aspekty dukhovnosti osobystosti [Psychological aspects of personality spirituality]. *Aktualni problemy praktychnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats*. Kherson: PP Vysheymyrskiy. S. 352–356. [in Ukrainian].

Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» [Conceptual principles of secondary education reform «New Ukrainian School»]. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 10.04.2021). [in Ukrainian].

Berdyaev, M. S. (1994). Dukh i realnost: osnovy bogochelovecheskoy dukhovnosti [Spirit and Reality. Foundations of Divine-Human Spirituality]. Moskva: Respublika. 480 s. [in Russian].

Zapesotskiy, A. S. (2009). Gumanitarnoe obrazovanie i problemy dukhovnoy bezopasnosti [Humanitarian education and spiritual security issues]. *Zdravyy smysl*. № 4 (53). S. 36–41. [in Russian].

Pomytkin, E. O. (1998). Problema rozvytku ta diahnostryky dukhovnykh tsinnisnykh oriantatsii u starshoklasnykiv [The problem of development and diagnosis of spiritual value orientations of students in high school]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*. S. 8–10. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/6587/1/DUHOV.pdf> (data zvernennia: 15.05.2021). [in Ukrainian].

Frank, S. L. (1930). Dukhovnye osnovy obshchestva: vvedenie v sotsialnuyu filosofiyu [Spiritual Foundations of Society. Introduction to Social Philosophy]. Parizh: YMCA-PRESS. 316 s. URL: <https://predanie.clients-cdnnow.ru/uploads/ftp/frank-semen-lyudvigo/duhovnye-osnovy-obschestva/frank-duhovnyie-osnovy-obshchies-frank.pdf> (data zvernennya: 12.04.2021). [in Russian].

U poshukah myru i dushevnoho spokoieu [In search of peace and spiritual tranquility]. (2016). *Narodna osvita*: sait dlia shkolariv, batkiv ta vchyteliv. URL: <https://narodna-osvita.com.ua/4512-u-poshukah-miru-dushevnoho-spokoyu.html> (data zvernennia: 21.05.2021). [in Ukrainian].

Siroizhko, S. A. (2013). 52 voskreseniya: pritchi, rasskazy, istorii, voskreshayushchie serdtse i vosplamenyayushchie dukh [52 resurrections: parables, stories, stories that resurrect the heart and kindle the spirit]. Donetsk. 120 s. [in Russian].

Karpunin, V. A. (2002). «Himn Liubovi» Apostola Pavla [«Hymn of Love» by Paul the Apostle]. *Khrystyianstvo ta filosofiiia*. Sankt-Peterburh: Bibliia dlia vsikh. URL: <http://ibib.ltd.ua/gimn-lyubvi-apostola-16463.html> (data zvernennia: 10.05.2021). [in Ukrainian].

Rybalka, V. V. (2013). Dukhovnist i dukhovna kultura u stanovlenni tvorcho obdarovanoi osobystosti [Spirituality and spiritual culture in the formation of a creative and talented person]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. № 8/9 (15/16). S. 108–113. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 06.07.2021 р.